

Yazar Bilgileri

Author(s)

Dr.

Hilal Soysal Bulgurcu

hill.sysl@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-8229-8450

Öz

Suçta neden olan etkenleri anlamak ve başarılı suç kontrolünü sağlamak oldukça güçtür. Suçun dinamik ve karmaşık yapısı nedeniyle suçun önleme çözümüne yönelik birçok kriminolojik ve sosyolojik yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan damgalama kuramı, resmi yaptırımların gelecekteki suçlu davranışları caydırmak yerine damgalamaya neden olarak güçlendirdiğini iddia etmekte ve suçla mücadelede onarıcı adalet yaklaşımını önermektedir. Özellikle damgalama teorisyenlerinden John Braithwaite yeniden bütünleştirici utandırma yaklaşımını ortaya atmış ve bu teori onarıcı adalet anlayışının gelişiminde oldukça etkili olmuştur. Bu makalede damgalama teorisyenlerinin suçluluğu veya en azından damgalamanın olumsuz etkilerini azaltmada etkili olabileceğini önerdiği bazı yaklaşımlar ve uygulamalar ele alınmıştır. Bu çalışmada onarıcı adalet bağlamında Braithwaite'in suçla mücadelede utandırmanın gücünden olumlu yönde faydalanılabileceğini öne sürdüğü yeniden bütünleştirici utandırma yaklaşımını çerçevesinde denetimli serbestliğin damgalanmayı önleme, utandırma gücü ve topluma yeniden entegre etme potansiyelini tartışmak amaçlanmıştır. Nihayetinde denetimli serbestlik uygulamalarının, topluma verilen zararı telafi etme fırsatı vermesinin onarıcı adaletin hedeflerine uygun görüldüğü ve suç işleyene karşı gösterilen olumsuz tutumları önleme konusunda önemli potansiyele sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Abstract

It is very difficult to understand the factors that cause crime and to control successful crime. Due to the dynamic and complex structure of the crime, many criminological and sociological approaches have been developed for the solution of crime. From these approaches, the theory of stigmatization claims that official sanctions strengthen as a cause of stigmatization rather than deterrence of future guilty behaviors and proposes a restrictive justice approach in the fight against crime. In particular, John Braithwaite, one of the theorists of stamping, put forward the re-integrative embarrassment approach, and this theory was very effective in the development of repairing justice. In this article, some approaches and practices, which stigmatization theorists propose that the theorists propose that they may be effective in reducing the negative effects of stigmatization or at least. In this study, it is aimed to discuss the potential of preventing stigmatization, embarrassment and re-integration into society within the framework of the re-integration approach that Braithwaite claims that embarrassment can be used positively in the fight against crime in the context of repairing justice. Ultimately, it was concluded that the application of probation practices to compensate for the damage given to the society seems to be in accordance with the objectives of restorative justice and had significant potential to prevent the negative attitudes against the crime.

Makale Tarihleri
History of ArticleGeliş Tarihi / Received
24.01.2023Kabul Tarihi / Accepted
24.03.2023

Anahtar Kelimeler / Keywords

Suç / Crime

Damgalama / Stigmatization

Yeniden Bütünleştirici Utandırma / Reintegrative Shaming

Onarıcı Adalet / Restorative Justice

Denetimli Serbestlik / Probation

Makale beyanı

Çalışma, özgün bir makaledir.

Teşekkür, Çıkar Çatışması ve Katkı Oranı Beyanı

Statement of Acknowledgment, Conflict of Interest and Contribution Rate

- Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Atf / Citation

Soysal Bulgurcu, H. (2023). Damgalama Yaklaşımı ve Onarıcı Adalet Bağlamında Denetimli Serbestlik, 2(1), ss. 9-19.

DOI

<https://doi.org/10.58632/olgusos.1241831>

1. Giriş

Suç, tarihsel süreçte bütün toplumlarda var olmuş ve süregelen önemli bir sosyal problemdir. Bu bakımdan tüm zamanlarda suça yönelik verilen ceza ve tepkiler, suçu kontrol altına almak için yapılan müdahaleler söz konusu olmuştur, ancak cezanın niteliği toplumsal değişimle birlikte dönüşüme uğramıştır. Suçun nedeni ve suçla mücadele konuları özellikle aydınlanmadan bu yana bilimsel bir değerlendirme konusu olmuştur. Hümanist düşüncenin ortaya çıkışı ve Aydınlanma dönemine geçiş ile birlikte bu yaklaşımın güçlenmesi sonucu ilkel suç ve ceza anlayışını karakterize eden, suçun nedeninin bireyi kötü veya ahlaksız oluşuna dayandıran anlayıştan ve katı bedensel cezalandırma metotlarından, insan onuruna saygılı, rehabilitasyon temelli ve ıslah edici ceza politikalarına doğru yaşanan eksen kayması, cezaların daha insanileştirilmesi yönünde adımlar atılmasını beraberinde getirmiştir.

Hapsetme odaklı cezalandırma sistemine geçiş ile başlayan radikal değişiklikler, onarıcı adalet anlayışının ortaya çıkması ve yaygınlaşması ile bağlantılı olarak gelişen denetimli serbestliğin ceza adalet sistemine eklenmesiyle devam etmiştir. Günümüz çağdaş ceza anlayışı, cezanın bireyselleştirilmesi ve suçluları topluma içermeye odaklı uygulamaları ile suç tekrarının önlenmesi ve böylece toplumun korunmasını amaçlamaktadır. Aynı zamanda bu anlayışa dayanan uygulamalarla suçluya yönelik önyargılı ve düşmanca tutumların bu ceza usulleri içerisinde değiştirilebileceği umulmuştur. Bu beklentiyle damgalanma ve dışlanma sorununa bir çözüm sağlayacağı düşünülen onarıcı adalet fikri gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. Bu yaklaşımın teorik temellerinin, mevcut sistemin damgalanmaya yol açarak suçlu davranışları daha da arttırdığını ileri süren ve ceza adalet sistemine eleştirel bir yaklaşım içerisinde olan sosyolojik yaklaşımın damgalama teorisine dayandığı söylenebilir. Damgalama yaklaşımı, suçlulara karşı gösterilen sosyal tepkilerin, olumsuz tutumların azaltılması veya önüne geçilebilmesi için “Onarıcı Adalet (*Restorative Justice*)” yaklaşımını önermektedir. İlk sapma davranışı gösterenlerin ceza adalet sistemi tarafından damgalanmasının olumsuz ve geri dönülmesi zor sonuçlara neden olabileceğini ileri süren damgalama teorisyenleri (Becker, 1963; Braithwaite, 1989; Lemert, 1951), mevcut sisteme alternatif olarak onarıcı adalet modeli uygulamalarıyla bu problemlerin asgari düzeye indirilebileceğini iddia etmektedirler (bkz. Braithwaite, 1998, 2006). Kuramın önemli temsilcilerinden John Braithwaite, özellikle ilk defa suç işlemiş bireylerin utandırılması yoluyla düzelmelerinin sağlanabileceğini savunarak modern anlamda onarıcı adaletin temellerini oluşturan fikirleri ortaya atmıştır. Bu fikirleri yeniden bütünleştirici utandırma olarak teorileştiren Braithwaite ceza adalet anlayışında çığır açan bir çalışmaya imza atmıştır. Braithwaite, yeniden bütünleştirici utandırma yaklaşımı çerçevesinde suçlulara yönelik utandırma temelli uygulamaları önermiş ve bu yaklaşım onarıcı adaletin gelişimine önemli bir katkıda bulunmuştur.

Artık onarıcı adalet kapsamında yer alan uygulamalara sıklıkla başvurulmuş ve hapsetmeye alternatif yaptırımlar ile damgalanma sorununun önüne geçilebilmesi mümkün hale gelmiştir. Yeniden bütünleştirici utandırmada teorik bir temele sahip olan (Braithwaite, 1989), onarıcı adalet bağlamında damgalanmayı ve dışlanmayı önleyecek müdahale programları geliştirilmiş ve uygulamaları giderek daha çok ülke tarafından kabul görmüştür. Bu makalede, sosyolojik bir bakış açısıyla utandırma kavramı ve ceza adaletinde utandırmanın nasıl uygulandığı incelenerek onarıcı adalet bağlamında denetimli serbestliğin etkililiği damgalama perspektifi çerçevesinde tartışılacaktır. Bununla birlikte suçluların yeniden suç işlemesini önleme ve topluma kazandırılmalarına yönelik alternatif yaptırımların ceza adalet sistemine katkısına değinilecektir.

2. Damgalama Yaklaşımı Çerçevesinde Braithwaite’in “Yeniden Bütünleştirici Utandırma Teorisi”

Suç ve sapma yaklaşımlarından damgalama veya etiketleme teorisi, suçlunun yakın çevresinin suçlu eylemlere tepkileri, damgalanma sürecine dahil olan psikososyal fenomenler ve suçlu olarak damgalanan bireylerin tepkileri ile ilgilenmektedir. Damgalama teorisinin asıl odak noktası, sapkın eylem veya suçlu değil, bireylerin sapkın olarak etiketlendiği sosyal süreçtir. Sembolik etkileşimci yaklaşıma dayanan damgalama teorisi, Frank Tannenbaum (1938) ve Edwin Lemert’in (1951) çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Howard Becker, Erving Goffman ve John Braithwaite gibi önemli isimler bu teorinin daha da geliştirilmesini sağlamıştır. Teori, suça ve sapma davranışına karşı uygulanan toplumsal ve yasal yaptırımların suçlu davranışların artmasına ve şiddetlenmesine neden olduğunu ileri sürmektedir. Tannenbaum (1938) bu durumu “kötülüğün dramatisasyonu” kavramıyla ifade ederken Lemert (1967: 41) ise çoğu zaman geçici olan birincil sapma davranışına gösterilen tepkiler sonucu sapma davranışının daha da şiddetlenmesine işaret eden “ikincil sapma” kavramsallaştırması ile açıklamıştır.

Damgalama teorisi, etiketleme veya damgalamayı bireyi başkalarının gözünde suçlu olarak tanımlayan yapıcı faktörler olarak görmektedir. Teori, toplumsal algılarda sapkın veya suçlu kişinin oluşmasında damgalamanın rolünü vurgulayarak, damgalama sürecinin suçlu kişilerin gelecekteki davranışları üzerinde olumsuz etkileri olduğunu öne sürmektedir. Becker (2017: 56-57), bir suçlu etiketinin, suç eyleminde bulunanın sapkın ve hatta kötü bir insan olduğu damgasını içerdiğini ve bu etiketin başkalarının zihninde kim olduklarını tanımladığını belirtmektedir. Damgalama teorisyenleri etiketlemenin ve bunun ardından gelişen toplumsal tepkinin ortadan kaldırılması gereken davranışı nasıl oluşturduğunu veya şiddetlendirdiğini açıklamak için Robert Merton’un “kendini gerçekleştiren kehanet” kavramını ödünç almışlardır. Buna göre, bir suçtan hüküm giyerek cezaevine girme nedeniyle gelişen damgalama süreci sonucunda kişi bu damgayı içselleştirilebilmekte ve bu durum kendilik algısında değişimlere ve kendini damgalamaya neden olabilmektedir. Bu şekilde “damga” adeta kişinin gelecekteki davranışları ve eylemlerini şekillendirerek “kendini gerçekleştiren bir kehanete” dönüşmektedir (Rogers, Miller, 2019: 169).

Damgalama ile damgalanma karşılıklı etkileşime dayalı olarak geliştiği için bu teorisyenler, suçu kontrol altına almak üzere tasarlanmış olan mahkeme, karakol ve cezaevi gibi resmi kurumları “suçlu”nun kariyer oluşum süreci olarak

açıklamaktadırlar. Onlara göre insanları ıslah etmeye veya düzeltmeye çalışan bu kurumlar damgalanmaya neden olarak insanlara daha çok zarar veren bir mekanizma olarak işlev görmektedir (Siegel, 2011: 188). Başka bir ifadeyle teoriye göre, bir suçtan hüküm giyenler ceza adaleti sistemi tarafından sistematik olarak suçlu olarak etiketlenmektedir ve bunun sonucunda bu kişilerin toplum tarafından dışlanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda damgalama kuramı temsilcileri, bir suç ve sapma davranışından sonra toplumun gösterdiği tepkilerin ve ceza adalet sistemi aktörlerinin söz konusu bireylere uyguladığı cezalandırıcı yaptırımın onların hayatlarını olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte teoriye göre damgalama, bireyin kendilik algısında değişimlere neden olabilmekte ve Cooley'in ayna benlik kavramıyla açıkladığı, kişinin başkalarının gördüğü şeyi içselleştirme durumuna yol açabilmektedir (Thomsen, 2020: 13).

Damgalama yaklaşımına göre, yasaları ihlal edenler kural tanımaz suçlular değil, içinde buldukları koşullar nedeniyle suç işleyenlerdir ve bu bakımdan yardıma ihtiyacı olan bireyler olarak görülmektedir. Bu nedenle teoride suç işleyen bireyin kendisi değil, suçlu davranışın ayıplanması gerektiği vurgulanmaktadır (Dolu, 2015: 486). Bu bağlamda John Braithwaite, damgalamanın sonuçlarının ciddiyetini vurgulayarak yeniden bütünleştirici utandırma teorisi ile utandırma sürecinin çözüm olabileceğini öne sürmüştü ve bu yaklaşımını büyük yankı uyandıran "Suç, Utanç ve Yeniden Bütünleşme" (Crime, Shame and Reintegration)" adlı çalışmasında ortaya atmıştır. Braithwaite'nin teorisi, damgalama teorisinin temel varsayımı olan suçlu olarak damgalamanın suçluları marjinalleştirici, ötekileştirici ve toplum dışına iten bir güç olduğuna ilişkin görüşlerine dayanmaktadır. Yeniden bütünleştirici utandırma teorisi, aynı zamanda fırsat, alt kültür, sosyal kontrol, öğrenme ve etiketleme perspektiflerinin varsayımlarını birleştiren entegre bir teori olarak görülmektedir (Rogers, Miller, 2019: 169). Braithwaite, sosyal kontrol ve caydırıcılık yaklaşımlarının görüşlerine vurgu yaparak insanların genellikle iki gayri resmi sosyal kontrol biçimi olan sosyal onaylanmama korkusu ve vicdan aracılığı ile suç işlemekten caydırıldığını savunmaktadır (McGarrell, 2001: 2). Bu bakımdan Braithwaite'in teorisi, suç kontrolüne yönelik görüşleri ve yaklaşımı bağlamında diğer teorilerden farklıdır ve utandırmanın etkisine odaklanmasından dolayı büyük ilgi uyandırmıştır. Geleneksel cezai yaptırımlar ve damgalayıcı ve dışlayıcı suç kontrol politikaları karşısında Braithwaite toplumsal entegrasyonun önemine vurgu yapmaktadır (Kim, Gerber, 2012: 1065). Braithwaite (2006: 1) suç kontrolünün kilit faktörünün utandırmayı sağlayan kültürel bağlıklar olduğunu savunmaktadır.

Braithwaite, suça ve suç işleyene karşı hoşgörü olmanın toplum tarafından kabul edilemeyeceğini ancak suçluların hapsedilerek damgalanmasının suç problemini daha da ciddi hale getireceğini ve kötüleştireceğini iddia etmektedir (Rogers, Miller, 2019: 169). Dolayısıyla yeniden bütünleştirici utandırma, insanların suçlulara yaklaşım biçimi ve tutumlarının, toplumsal uyumu ve toplum güvenliğini tehlikeye atan suç faaliyetlerini önleme noktasındaki olumlu işlevi ile ilişkidir. Toplumun, suçluları etiketleyerek toplumdan izole etmek yerine birincil hedefinin bireyi topluma kabul etmek olması gerektiğini öneren Braithwaite'e göre, toplum suç kontrolü sağlamak için suçlulara yeniden bütünleştirici utandırma sağlanmalıdır (Braithwaite, 2006: 102; Braithwaite, 1998: 330). Braithwaite'e göre damgalama, bireylerin sosyal destek ağlarından kopmalarına yol açarak suçlu davranışı ve sapkınlığı daha da kötüleştirirken, yeniden bütünleştirici utandırma bireyi davranışı hakkında utandırarak ve vicdanı yeniden inşa ederek suçu önleme potansiyeline sahiptir.

Braithwaite'e göre yeniden bütünleştirici utandırma, ilk defa suç işleyen veya basit yasa ihlalleri yapan çocuk veya gençlere karşı yalnızca suçlu davranışta bulunmuş bir insan gibi davranarak, hatalı davranışı ile yüzleştirmek ve aslında toplum için hala değerli olduklarını göstermek için özel çaba sarf etmek anlamına gelmektedir. Braithwaite, suçluların yasalara saygılı ve normlara uygun davranan toplum üyeleri arasında yeniden dahil edilmesine yönelik entegrasyon ritüellerinin olumlu etkileri olabileceğini savunmaktadır. Bunun aksine ayrıştırıcı utandırma, diğer bir anlamıyla damgalayıcı utandırma ise hatalı davranışta bulunanları kötü bir insan olarak addetmek, saygısızca davranarak utandırma ve bütünleştirici utandırmanın aksine dışlanmışlar sınıfı oluşturarak toplumu bölmektedir (Braithwaite, 2006: 100-101). Bu bağlamda Braithwaite'in yeniden bütünleştirici utandırma teorisi, onarıcı pratikler ve toplumsal bütünleşme ile ilişkiliyen ayrıştırıcı utandırma cezalandırma, damgalanma ve dışlanma ile ilişkilidir.

Bu anlamda utandırmanın işlevi, norm dışı eylemi bireyin kişiliği ve karakteri ile ilişkilendirmeden davranışının ciddiyetini anlamasını ve suçlunun toplumda kabul gören normal vatandaş statüsüne geri kazandırılmasını sağlamasıdır (Karp, 2008: 24). Braithwaite'in teorisi, yeniden bütünleştirici utandırma ile bireylerin suçlu eylemlerinden utanmasının sağlanabileceğini ve bu yolla suç işlemenin azaltılabileceğini vurgulayarak en etkili teorilerden biri olmuş (Woolford, Nelund, 2020: 61) ve çocuk suçları ile mücadelede ortak bir yaklaşım haline gelen onarıcı adalet programlarını güçlü bir şekilde etkilemiştir (Kim, Gerber, 2012: 1065). Onarıcı adaletle dayanan yeniden bütünleştirici uygulamalar ve programlar ve pratikte nasıl uygulandığına dair örnekler aşağıdaki başlıklarda detaylı olarak ele alınacaktır.

3. Onarıcı Adalet Pratikleri ve Denetimli Serbestlik

Toplumun dinamik ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan farklı bakış açıları ve entelektüel düşünceler, onarıcı adalet yaklaşımının gelişmesine öncülük etmiştir. Geleneksel ceza adalet sistemi uygulamalarına karşılık onarıcı adalet yaklaşımının sunduğu alternatifler, hapsedme/kapatma temelli cezalandırıcı uygulamaların ıslah noktasında beklenen etkiyi sağlamadığını ve genellikle bireyler üzerinde olumsuz etki oluşturduğunu öne süren uzun süredir yapılan araştırmalar neticesinde önem kazanmıştır. Böylece onarıcı adalet, ceza adalet sistemine getirdiği suç çözümüne yönelik alternatif sosyal kontrol yaklaşımı olarak küresel boyutta bir şöhrete kavuşmuştur. Onarıcı adalet, yeni bir yaklaşım olarak görülse de aslında önceki sosyolojik perspektifli suç yaklaşımlarına dayanmakta ve yeniden bütünleştirici

utandırma teorik bağlamı içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda onarıcı adaletin teorik köklerinin kriminolojik bir teori olan yeniden bütünleştirici utandırmaya dayandığını söylemek mümkündür (Rogers, Miller, 2019: 168-169).

1980'lerin sonlarında Braithwaite'in yaklaşımı ile gelişen onarıcı adalet teorisi, 1990'larda Howard Zehr tarafından daha da geliştirilmiştir. Her iki isim de, başarısız olarak gördükleri mevcut ceza adaleti sisteminde bir paradigma değişimine gidilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Braithwaite'in öne sürdüğü birleştirici utandırma yaklaşımı mevcut kriminoloji kuramlarından damgalama teorisine onarıcı adalet ideallerinin eklenmesine ve bu anlayışın gelişmesine katkı sağlamıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi, Braithwaite'in çalışmaları, suç işleyenlerin maruz kaldığı damgalama ve etiketleme ile ilgili sorunları ele alarak mevcut cezalandırıcı adalet mekanizmalarının aslında suçluları daha da suçlu bir yaşam tarzına yöneltebileceğini iddia etmektedir. Bu sistem yerine Braithwaite, bireyin kişiliğinden çok yaptığı eyleme odaklanarak davranışının kabul edilemez ve yanlış olduğunu anlamasını ve utanç duymasını sağlayacak yeniden bütünleştirme uygulamalarının kullanılmasını önermektedir (Woolford, Nelund, 2020: 59). Bu anlamda temel amaç, bireyin işlediği suçun yanlış olduğunu anlaması ve mağdur ve toplum üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin farkına varmasının sağlanması ve mağdura verilen zararın telafi edilmesi için tazminat konusunda karşılıklı uzlaşmaya varılması için çalışılması olmalıdır. Teoriye göre böylece, bozulan sosyal ilişkilerin onarılması, zarar gören toplumsal barış ve sosyal dengenin yeniden tesis edilmesi sağlanabilir (Dolu, 2015: 486). Bununla birlikte Braithwaite, bu uygulamaların kısmi olarak hapis cezası ve diğer ciddi yaptırımların yerine kullanılabilirliğini savunmaktadır.

Onarıcı adalet yaklaşımı bu ve benzeri prensipleri içermektedir ve cezalandırıcı resmi yaptırımların toplumda suç kontrolünü sağlamak için son çare olarak uygulanması gerektiğini savunmaktadır (Rogers, Miller, 2019: 167). Bu bağlamda onarıcı adalet, cezalandırıcı adaletin suçlu bireylerde davranış değişikliği gerçekleştirmek için yetersiz kaldığı görüşü etrafında "hapsetmeye alternatif" olarak başvuru bir ıslah sistemi olarak tanımlanabilir. Onarıcı adaletin kapsamının genişliği ve sürekli gelişimi nedeniyle kabul edilmiş tek bir tanımı yoktur ancak bir suça karışan ve bundan etkilenenlerin ortak katılımı, zararı ele alma, onarma ve olumlu ilişkiler geliştirmeye odaklanma, onarıcı adaletin temel ilkeleri olarak kabul edilmektedir (Marder, 2020: 4). Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi (UNODC)'nin tanımına göre onarıcı adalet, "mağduru, suçluyu, onların sosyal ağlarını, adalet kurumlarını ve toplumu içeren bir problem çözme yaklaşımıdır" (United Nations Office on Drugs and Crime, 2006: 6). Onarıcı adaletin amacı ise Onarıcı Adalet Hakkında Birleşmiş Milletler Çalışma Topluluğu tarafından, tarafların katılımı yoluyla suçun neden olduğu zararı telafi etmek, suçluları davranışlarının sorumluluğunu almaya teşvik etmek, ikincil sapma davranışını yani suç tekrarlarını azaltmak ve topluma güven vermek şeklinde tanımlanmıştır (Restorative Justice Council (RJC), 2015: 5). Spesifik olarak onarıcı adaletin temel amacı, suç mağdurunu odağa alarak mağdurun suçtan gördüğü zararı tazmin etmek ve bunun yanı sıra suçlunun ceza adalet mekanizmalarının damgalayıcı etkilerine maruz kalmasının önüne geçerek topluma uyum sağlamasına ve toplumla yeniden bütünleşmesine izin vermektir. Bu bağlamda onarıcı adalet, suç işleyerek mağdura ve genel olarak topluma zarar veren bireyi toplumdan dışlayarak değil, sosyal ilişkileri onararak zararın telafi edilmesine işaret etmektedir.

Dolayısıyla onarıcı adalet uygulamaları da dahil olmak üzere suça karşı yapılandırılan her türlü sistemli müdahale biçiminin birincil hedefi suç tekrarlarını azaltmaktır, ancak bu müdahalelerin farklılaştıkları nokta tepki odaklarıdır. Ceza adalet sistemi suçluların eylemlerine odaklanırken, onarıcı adalet modeli onların davranışlarının sosyal maliyetlerine ve olumsuz sonuçlarına odaklanmaktadır. Onarıcı adalet yaklaşımı, alternatif müdahale stratejilerinin, zarar görmüş sosyal bağları onarmanın bir aracı olabileceğini ve suçluları topluma yeniden entegre ederek suç tekrarlarını azaltmanın sağlanabileceğini savunmaktadır. Onarıcı adalet bu iddiasına ve küresel bir fenomen haline gelmesine rağmen, onarıcı adalet temelli uygulamalar çeşitli sebeplerden ötürü ülkelerin adalet politikasında yaygın bir şekilde yer almamaktadır, ancak birçok ülkede onarıcı adalet uygulamalarının hayata geçirilmeye başlandığı görülmektedir (Rogers, Miller, 2019: 168-172).

Onarıcı veya yeniden bütünleştirici ilkelere dayalı programlar birçok şekilde olabilmektedir. Bunlar, 1) Mağdur-Fail Arabuluculuğu, 2) Toplum ve Aile Grubu Toplantıları, 3) Barış Sağlama veya Uzlaşma Grupları, 4) Hüküm Belirleme Çemberleri, 5) Onarıcı İkaz gibi çeşitli faaliyetleri ve girişimleri içermektedir (Ashworth, 2001: 350-352; Karp, 2008: 7). Bu uygulamalar arasına denetimli serbestlik tedbiri olarak verilen çeşitli yaptırımları da (adli para cezaları, toplum hizmeti gibi) eklemek mümkündür. Bu onarıcı adalet programları suçlu merkezli mevcut ceza adaleti sisteminin yerini almaktan ziyade tamamlayıcı nitelikte olup, cezai yaptırımlara ve süreçlere bir alternatif olarak hizmet etmektedir. Onarıcı adalet kapsamındaki uygulama ve programlar, fail, mağdur ve de toplumun diğer üyelerinin bir araya gelerek söz konusu suç içeren eylemler ve bunların sonuçları hakkında tartışma ve sonucunda yanlışların düzeltilmesine yönelik çözümler üretilmesine olanak sağlayabilmektedir (Rogers, Miller, 2019: 172).

Bu makalede cezaya alternatif olarak suçun yol açtığı zarara odaklanan ve mağdur ile suçun faili arasındaki ilişkinin onarılmasını amaçlayan (Thomsen, 2020: 10) programlar ve prosedürler arasından, birçok ülkede var olan veya hayata geçirilmeye başlayan uygulamalar olması ve bu uygulamaların etkililiğine dair birçok araştırmanın bulunması nedeniyle "mağdur-fail arabuluculuğu", "aile grubu toplantıları" ve "denetimli serbestlik" uygulamalarına değinilecektir.

3.1. Mağdur-Fail Arabuluculuğu (*Victim Offender Mediation*)

Mağdur-fail arabuluculuğu, onarıcı adalet modelleri arasında en eski, en geliştirilmiş ve en yaygın kullanılan uygulama biçimlerinden biridir. Mağdur ve fail arasında bir uzlaşmanın sağlanmasını hedefleyen bu uygulama ilk olarak 1974

yılında Kanada Ontario'da ve ardından 1978'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Indiana eyaletinde kullanılan bu uygulama nispeten uzun bir geçmişe sahiptir. Mağdur-fail arabuluculuğu artık günümüzde İngiltere, Almanya, Finlandiya, Norveç ve Galler dahil olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde uygulanmaktadır (Rogers, Miller, 2019: 171). Bu onarıcı adalet modelini uygulayan ülkeler arasında Türkiye'de bulunmaktadır ve bu uygulama ülkemizde "uzlaştırma" adı altında yürütülmektedir.

Mağdur fail arabuluculuğu, mağdur ve failin bir araya gelerek suçun neden olduğu zarar hakkında tartışabilmesini sağlayan ve mağdurun suçtan gördüğü zararın onarılmasını merkeze alan bir uygulamadır. Bu uygulama mağdurun faille yüzleşmesine, suçtan gördüğü zararı ve yaşadığı mağduriyeti suçluya anlatabilmesine imkân tanımaktadır (Rodriguez, 2007: 357). Genel olarak mağdur fail arabuluculuğu suçlunun mağdurdan özür dilemesini ve mağdura verilen zararın tazmin edilmesini sağlama amacına sahiptir. Bu yönüyle cezalandırıcı pratiklerden farklı olan arabuluculuk temelde suçlunun mağdura verdiği zararı gönüllü olarak telafi etmesi için fırsat tanımak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Uygulama kapsamında arabulucular vasıtasıyla taraflar arasında bir tür tazminat görüşmeleri yapılmaktadır ancak bu, mali tazminattan çok daha fazlasını kapsamaktadır. Tazminat olarak belirlenen karşılık, maddi ödemeler, mağdur için veya mağdur tarafından belirlenen bir toplumsal amaç için çalışmak ve diğer talep edilen taahhütler şeklinde olabilmektedir. Bu uygulama, mağdurların gördüğü zararı kendilerinin talepleri doğrultusunda tazmin edilmesine imkân tanımakla birlikte suç faillerinin de itibarlarını koruyabilmesini veya geri kazanabilmesini ve hatalarını tazminat ile telafi ederek toplumla yeniden bütünleşme noktasında daha iyi motive olabilmelerini sağlayabilmektedir. Bu durumda mağdur-fail arabuluculuğunun sosyal faydası, suçluların resmi kovuşturma ve cezadan çok bu deneyimden etkilenmeleri sağlanırken, suçlulara düzelmek için olumlu motivasyon kazandırılması ve toplumun kendilerini yeniden kabul etmeye hazır olduğu mesajının verilmesidir (Marshall, 1999: 11).

Mağdur-fail arabuluculuğunun ya da uzlaştırma çalışmalarının, yargılama aşamasına geçilmeden tarafların yüzleşmesine, suçlunun mağdurdan özür dilemesine, karşılıklı barış sağlanmasına ve uzlaşmaya varılmasına olanak tanıyan bir uygulama olarak onarıcı adaletin merkezinde yer aldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte arabuluculuk, hüküm giyme, mahkûm edilme, sabıkalı olma gibi durumlara yol açmaması ve böylece damgalanmanın önlenmesini sağlama açısından onarıcı adalet uygulamaları kapsamında önemli bir yere sahiptir.

3.2. Topluluk ve Aile Grubu Toplantıları (Community and Family Group Conferencing)

Bütünleştirici utandırma ritüellerinin sistem temelli olarak en yenilikçi uygulaması, resmi ve gayri resmi yaptırımın gücünü birleştiren, yarı resmi olarak görülebilecek aile grubu toplantıları veya diğer yaygın kullanımı ile onarıcı adalet konferanslarıdır (Karp, 2008: 22). 1989'da genç suçlular için Yeni Zelanda'da yapılandırılan ve uygulamaya geçirilen aile grubu toplantısı veya müzakeresi, onarıcı adalet uygulamaları arasında en etkili olan konferans modeli olarak görülmektedir. Aile grubu toplantılarına ilişkin yalnızca ön çalışmalar mevcuttur ancak bu model Avustralya ve Yeni Zelanda'da yasal bir çerçeveye oturtulmuş ve çeşitli versiyonları yaygın olarak uygulanmaktadır (Ashworth, 2001: 351). Avustralya ve Yeni Zelanda, onarıcı adalet toplantılarını bir erken müdahale biçimi olarak uygulamaya geçirmiş ve bu uygulamalar dünya genelinde giderek yaygınlaşmaktadır (McGarrell, 2001: 2). Bu tür toplantılar suçluyu, mağduru ve ailelerini aynı zamanda toplum üyeleri ve ceza adalet sistemi temsilcileri gibi diğer destek gruplarını da suçlu eylemler için uygun çözümler üretmeye dahil eden bir onarıcı adalet sürecidir (Rodriguez, 2007: 357).

Onarıcı adalet konferansları ceza adalet sistemi gibi suç eylemleri için uygun ceza belirlemeye odaklanmak yerine, suçluların eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleştirmekte, hatalarının sorumluluğunu almaya ve yasalara uygun davranmaya teşvik etmektedir (Tyler ve diğerleri, 2007: 354). Genel olarak, "onarıcı adalet programları bir müzakere, arabuluculuk, mağdur destekleme ve onarım süreci yoluyla mağdurlara ve topluma verilen zararı" onarmak için tasarlanmıştır (Rodriguez, 2007: 356). Onarıcı adalet kapsamındaki bu uygulamaların yukarıda ortaya konan yeniden bütünleştirici utandırma teorisinin temel ilkelerini önemli ölçüde yansıttığı söylenebilir. Onarıcı adalet programlarının etkisi birçok ülkede ve çeşitli suç türleri bağlamında araştırılmış ve suçluların toplumla bütünleştirme ve suçtan uzaklaştırma konusunda etkili olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir (Sherman vd., 2000; Harris, 2006; Rodriguez, 2007; Tyler vd., 2007; Murphy, Harris 2007; Kim, Gerber, 2012; Latimer, vd., 2005; Nugent, vd., 2004).

Bu araştırmalardan birini gerçekleştiren Rodriguez (2007), 1999'dan 2001'e kadar Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Arizona Maricopa çocuk denetimli serbestlik departmanının resmi verilerini kullanarak onarıcı adalet programının tekrar suç işlemeyi azaltmadaki etkisini incelemiştir. Bir onarıcı adalet programlarındaki gençleri, sık sık mahkeme süreci yaşayan çocuklarla karşılaştırarak, onarıcı adalet programlarındaki çocukların yeniden suç işleme oranlarının diğer çocuklara göre daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Bir başka araştırmada, çocuk suçlarına alternatif bir yanıt olarak Avustralya tarzı bir onarıcı adalet toplantısı olan Indianapolis Onarıcı Adalet Deneyi'nin bir değerlendirmesi yapılarak toplantıların etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Indianapolis Onarıcı Adalet Deneyinde, altı aylık takipten sonra onarıcı adalet konferansını tamamlayan çocukların tekrar suç işleme olasılıklarının mahkeme işlemlerinden geçenlere (%22,7) göre daha düşük (%12,3) olduğu görülmüştür (McGarrell, 2001: 5-9).

Latimer, Dowden ve Muise (2005) ise yaptıkları meta-analiz çalışmasında onarıcı adalet programlarının (mağdur-fail arabuluculuğu ve aile grubu toplantıları) suç tekrarlarını azaltmada ceza odaklı mahkeme sisteminden daha etkili olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Nugent, Umbreit ve Williams (2004) mağdur-fail arabuluculuğu kapsamındaki çocuk suçlular ile sonraki suçlulukları arasındaki ilişkiyi ele alan bir meta-analiz çalışması yapmıştır. Araştırma kapsamında 9.307 çocuktan oluşan bir örneklem ile alanda yapılmış on beş çalışmayı analiz ederek arabuluculuk

kapsamında yer alan suçluların, dahil olmayanlara göre %30 daha az suç tekrarı buldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Harris (2006), sosyal utandırmanın (yani davranışları onaylamamanın) suça yönelik algıları etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Harris, alkollü araba kullanmaktan tutuklanan ve Avustralya Başkent Bölgesi'nde (ACT) bir mahkeme davasına veya aile grubu toplantısına katılan 720 katılımcıyla yapılan mülakatları kullanarak mahkeme davaları ve aile grubu toplantıları arasında karşılaştırmalar yapmıştır. Bunun sonucunda toplantılara katılan suçluların diğerlerine kıyasla onarıcı adalet müdahaleleri ve uygulamalarından daha yüksek oranda toplumla yeniden bütünleşme hissettikleri ancak süreci daha az damgalayıcı olarak görmedikleri sonucuna ulaşmıştır. Diğer taraftan Murphy ve Harris (2007), beyaz yakalı suçlular üzerine bir araştırma yaparak Braithwaite'in onaylanmama vurgusuna dayanan damgalayıcı veya yeniden bütünleştirici utandırmanın tekrarlı suç davranışı üzerinde bir rol oynayıp oynamadığını değerlendirmiştir. Avustralya Vergi Dairesi'ndeki davranış hakkında utandırılan ve kendilerine değer verildiğini hisseden suçluların, iki yıl sonra görüşüldüğünde vergi kaçırma olasılığının öncekine kıyasla daha düşük olduğu sonucuna varılmış ve bir suçlunun kendini damgalanmış hissettiğinde yasayı tekrar ihlal etme olasılığı daha yüksek bulunmuştur. Konuyla ilgili yapılan araştırmaların sonuçları bağlamında, genel olarak damgalayıcı olmayan ve yeniden bütünleştirme odaklı uygulamaların cezalandırıcı yaptırımlara göre ilk defa suç işlemiş çocuk ve yetişkinlerin suç tekrarı düşmelerini önleme ve/veya azaltma noktasında etkili olabileceği belirtilebilir.

3.3. Denetimli Serbestlik (Probation)

Birçok ülkede ceza adaleti süreçlerinde farklı noktalarda ve farklı şekillerde mevcut olan onarıcı adalet uygulamaları, genellikle mahkeme öncesi aşamalarda gerçekleştirilen aile grubu toplantıları, mağdur-fail arabuluculuğu ve benzeri uygulamalar olarak kabul edilmekte ve araştırmaların bu uygulamalar kapsamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Hâlbuki onarıcı adalet düzenlemeleri uzun süredir denetimli serbestlik kapsamında mevcuttur (RJC, 2015: 8) ve modern onarıcı adaletin kökleri denetimli serbestlik çalışmalarına dayanmaktadır. 1974'te Kanada'nın Ontario eyaletindeki bir mahkeme tarafından Mark Yantzi adında bir denetimli serbestlik memurundan yirmi iki mülke zarar verme suçu işleyen iki kişi için ceza verilmeden önce bir araştırma raporu yazması istenmiştir. Yantzi, ceza öncesi raporunda failerin mağdurlarla buluşturulması fikrini öne sürmüş ve yargı onayını aldıktan sonra suçluların verdikleri zararı ve mağdurların uzlaşmak için talep ettikleri tazminatları görüşmek ve tartışmak üzere zarar verilen mülkte bir görüşme düzenlemiştir. Onun bu çalışması Batı ülkelerinde ilk resmi onarıcı adalet uygulaması olan ve "Mağdur- Fail Arabuluculuğu" olarak adlandırılan uygulamanın başlangıcı olmuştur. Bugün onarıcı adalet, daha çok ceza adalet sistemine dahil olmaya başlamış ve ülkeleri onarıcı adalet uygulamalarının yaygın bir şekilde kullanılması için çalışmalar yapılması yönünde çağrıda bulunan 2018 yılında Avrupa Konseyi Tavsiyesinin kabul edilmesiyle önemli bir ivme kazanmıştır (Marder, 2020: 4). Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı, onarıcı adaletin geliştirilebilmesi ve onarıcı adalet hizmetlerinden mağdur ve suçlu olan herkesin faydalanabilmesinin sağlanabilmesi noktasında denetimli serbestliğin önemli bir rol oynayabileceğini vurgulamaktadır¹ (Avrupa Konseyi, 2018).

Onarıcı ve önleyici tedbirler niteliğinde görülebilecek mevcut denetimli serbestlik uygulamaları, onarıcı adaletin değer ve ilkeleriyle yakından ilgilidir ve bu anlamda onarıcı adalet kapsamında değerlendirilebilir. Zira her ne kadar cezai uygulama niteliğinde görülse de denetimli serbestlik tedbirlerinin olumsuz damga ve etiketleri ve toplumdan soyutlayıcı tepkileri önleme açısından önemli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Suç kontrolüne normatif bir yaklaşım olarak denetimli serbestlik, suçluların hapsedilmesi yerine rehberlik ve rehabilitasyon yoluyla düzeltilmeleri gerektiği fikrine dayanmaktadır. Denetimli serbestlik, suçluların rehabilite edilmesine, yaptırım ve tedbirlerin bireyselleştirilmesine imkân tanıyan en etkili sistemlerden biri (Nursal, Ataç, 2006: 33) olarak suçlunun toplumdan soyutlanmadan, özgürlüğü kısıtlanmadan ve eylemlerinden dolayı toplumun kendisine karşı saygı ve güveni kaybetmesine yol açmadan cezasını infaz etmesini sağlayan bir ceza adalet yöntemidir (Yavuz, 2001: 10). Bu bağlamda denetimli serbestlik, suçlunun belirli kurallara uyması ve başka suç işlememesi şartıyla verilen hapsedmeye alternatif bir yaptırımdır. Genel olarak hakkında denetimli serbestlik kararı verilen suçluların çoğunluğu ilk kez suç işleyen ve düşük riskli suçlulardır. Bu anlamda denetimli serbestlik, bireyselleştirilmiş ve toplum temelli bir tedbir olarak ilk kez suç işleyenlerin hapsedilmesine kıyasla daha yapıcı bir alternatif olarak görülmektedir. Nitekim denetimli serbestlik tedbirleri (tedavi ve denetimli serbestlik, para cezası, kamu hizmeti vs.) hapsedmenin toplumdan soyutlama, profesyonel suçlularla etkileşim, yeni suç teknikleri öğrenme gibi kriminojenik etkilerini azaltmak, suçlunun rehabilitasyonuna yardımcı olmak ve böylece suç tekrarı önlemek için uygulanmaktadır. Onarıcı adalet yaklaşımının temelindeki esasların ve ilkelerin birçoğunun bu uygulamaların hedeflerine yansıtıldığı söylenebilir.

Denetimli serbestlik, suçluda pişmanlık uyandırmayı, yapılan hatalı davranışlar konusunda farkındalık kazandırmayı ve suçluyu toplumun üretken bir üyesi haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda denetimli serbestliğin temel amacı, ayıplama ve kınama anlamına gelen utandırma olmamakla birlikte failin yeniden topluma kazandırılmasını önemseyen ve bunun için çalışmalar yürüten insan odaklı ve toplum temelli bir sistem olarak onarıcı adalet anlayışına dayandığını söylemek mümkündür. Bu durumda denetimli serbestliğin yeniden topluma kazandırma amacı aynı zamanda bireylerin davranışlarının ve hatalarının farkına vardırma yönelik çabaları içerdiği için dolaylı olarak pişmanlık duyma ve kendilerini düzeltme yönünde davranış geliştirmelerine katkıda bulunabileceği belirtilebilir. Yanı sıra, denetimli serbestlikte suçlulara karşı hatalarından ders almaya yönelik yapıcı uyarılar, davranışlarının sonuçları

¹ Detaylı bilgi için bkz. Council of Europe, Commentary to Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Restorative Justice in Criminal Matters.

hakkında bilinçlendirme, toplum için önemli ve değerli olduğunu hissettiren uygulamalar ve söylemler yoluyla sapma davranışlarından caydırma çabaları, onarıcı adalet kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalar olarak gösterilebilir.

Suçlulara yapıcı bir yanıt verme ve suçluların sosyal ve bireysel koşullarına göre yaptırım uygulama söz konusu olduğunda hâkimler denetimli serbestlik, adli para cezaları ve toplum hizmetine başvurabilmektedir. Böyle bir yaklaşımın en önemli noktası utandırmanın bir yaptırım olarak kullanılmasıdır (Karp, 2008: 2). Bu yaptırım türünün olumlu davranışları teşvik etme ve damgalanmanın olumsuz etkilerini önleme ve/veya azaltma olasılığı vardır. Doğrudan gayri resmi utandırma uygulamaları gibi bir işleyişe sahip olmayıp mahkeme tarafından hükmedilen denetimli serbestlik uygulamalarında mağdurun zararını gidermeden ziyade topluma verilen zararın telafi edilmesi merkezdedir. Bu bağlamda onarıcı adaletin önemli bir bileşeni, topluma verilen zararı onarma aracı olarak kullanılan toplum hizmeti olarak görülebilir. Mahkemece hükmedilen toplum hizmeti yaptırımı, bir suçlunun kamu yararına belirli süre ücretsiz çalışması anlamına gelmektedir ve hapsedmeye alternatif olarak denetimli serbestlik koşulu olarak verilebilmektedir (URL-1). Toplum hizmeti, bir mağdurun zararının tazmin edilmesini amaçlamasa da genel olarak topluma verilen zararı onarmanın bir yolu olarak suçlulara hatalarını telafi etme fırsatı vermektedir. Utandırmanın resmi uygulaması olarak görülebilecek bu onarıcı yaptırımla, suçluların davranışlarının yanlış olduğunu anlamaları ve eylemlerinin sorumluluğunu kabul etmeleri sağlanabilir.

Toplum hizmeti cezaları (buna para cezaları da dahil edilebilir), genel olarak insanların saygı ve sosyal statü kaybı gibi olumsuzluklara karşı faaliyetleri içerdiğinden açık bir şekilde cezayı ifade etmemektedir. Para cezaları veya toplum hizmeti, suçluyu sosyal yaşamına devam etmesine izin vererek toplum içinde tutarken suç teşkil eden davranışı hakkında uyarma ve olumlu davranışı teşvik etme konusunda önemli bir potansiyele sahiptir (Karp, 2008: 7-8). Bununla birlikte toplum için çalışma hizmeti yaptırımı uygulandığında yaptırımın amacına ulaşması için suçluların hatalarını düzeltme ve telafi etme amacıyla kamu yarına çalışma hizmeti yükümlülüğünü yerine getireceğini anlaması sağlanarak motive edilmelidir. Öte yandan, kamu hizmeti yoluyla uyarma ve utandırma, dikkatli uygulanmadığında damgalamaya yol açma durumu söz konusu olabileceği için hassasiyetle uygulanmalıdır.

Diğer önemli denetimli serbestlik uygulaması ise önleyici tedbirler kapsamında suça sürüklenen çocuk ve gençlere yönelik gerçekleştirilen uygulamalardır. Örneğin ülkemizde 2018 yılında “UNICEF ve Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı² ortaklığı ile daha etkili, önleyici ve rehabilite edici bir müdahale sistemi oluşturarak çocuk adalet sisteminin etkililiğinin artırılması ve çocukların topluma yeniden kazandırılması” amacıyla DENGİ (Denetimli serbestlik Gençlik) Programı hayata geçirilmiştir. Bu program ile “çocuklara yönelik destekleyici ve etkili hizmetlerin geliştirilmesi hedeflenmektedir” (URL-2). Bu amaçla çocuğun yüksek yararı gözetilerek cezaevine gönderilmek yerine mahkeme ve/veya savcılık tarafından denetimli serbestlik tedbirine tabi tutulan 18 yaş altı suça sürüklenen çocuk ve genç suçluların denetimli serbestlik çocuk hizmetleri bürosunca risk ve ihtiyaçları belirlenerek gerekli yönlendirmeler yapılmakta ve onlara uygun rehberlik ve iyileştirme faaliyetleri (bireysel görüşme, grup çalışmaları, seminerler vs.) gerçekleştirilmektedir. Çocuğun tekrar suça sürüklenmesini önlemek amacıyla gerekli görüldüğünde aile, okul, iş yeri ziyaretleri yapılabilen ve çocuğun istekli katılımı ile sosyal aktiviteler planlanmaktadır (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği, 2021: madde 19). Aynı zamanda çocuk ve gençlerin ailelerinin sürece katılımını teşvik edilerek ve ailelere yönelik seminerler düzenlenerek bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yürütülmektedir. Bu çalışmalar genç suçluların topluma kazandırılmasını ve suçlu davranışları önlemeyi, eğitim hayatlarının devam etmesini, olumlu alışkanlıklar edinmesini sağlamayı hedeflemektedir. Bu yönüyle denetimli serbestlik hizmetleri, çocuk ve gençleri dışlamak ve damgalamak yerine hatalarını fark etmelerine yardımcı olmak ve bu hataları sürdürmelerini önlemeye yönelik çalışma ve faaliyetleri kapsamaktadır.

Denetimli serbestlik kapsamındaki bu tedbir ve yaptırımların yanı sıra birçok ülkede uygulandığı üzere ülkemizde de uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanım suçu (TCK 191) işleyenlere hatalı davranışlarının farkına varmaları ve düzeltmelerini sağlamak amacıyla denetimli serbestlik tedbiri uygulanmaktadır. Hapsedmeye alternatif uygulanan, bireylerin hem suçlu hem de bağımlı olarak damgalanmasının önüne geçilmesi açısından önemli olan bu tedbir doğrultusunda, uyuşturucu bağımlılığı farkındalık programı ve yaşam becerileri seminerleri gibi çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmekte ve bu sosyal hizmetler aracılığıyla yasa dışı madde kullananlar rehabilite edilmeye çalışılmaktadır. Rehberlik ve desteğin amacı, suç faaliyetinde bulunan bireyleri yeniden toplumla bütünleşmeye teşvik ederek suçluların ıslah olmasını, suç tekrarını azaltmayı/önlemeyi ve toplum güvenliğini sağlamaktır.

Genel olarak damgalanma yaklaşımı, çocuk ve genç suçluların doğrudan mahkeme sürecine tabi tutularak haklarında hüküm verilmesinin onları geri dönüşü zor alan bir yola sevk edebileceğini, bu yüzden bunun yerine bireylerin temel problem alanlarına yönelik çözüm olabilecek ilgili kamu ve özel kurum ve kuruluşlara yönlendirilmesini önermektedir (Dolu, 2015: 486). Bu bağlamda yukarıda ifade edilen uygulamaların ve tedbirlerin buna güzel bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Görüldüğü üzere bütünleştirici utandırmayı hedefleyen çalışmalar, resmi ve gayri resmi süreçte suçlunun rehabilite olmasını sağlamanın bir aracı olabilirler. Bunun yanı sıra, denetimli serbestlik gibi resmi müdahalelerde failin suçlu davranışı hakkında utandırılması temel amaç olmamakla birlikte suçlunun damgalanmasının önüne geçilmesi ve yeniden topluma kazandırılması müdahalenin nihai hedefleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda denetimli serbestlik uygulamalarının, damgalama teorisyenlerinin önerdiği suç davranışını önleyici müdahalelere uygun olduğunu söylemek

² Türkiye’de Denetimli Serbestlik Sistemi, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun ve 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu’nun” yürürlüğe girmesi sonucunda 2005 yılında kurulmuştur (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği, 2013).

mümkündür. Öte yandan denetimli serbestlik onarıcı adaletin sağlanmasında daha merkezi rol oynayabilir ve ceza adaleti sürecinin tüm aşamalarında onarıcı adaletin sağlayıcısı olabilir. Bazı ülkelerde bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Bunlardan biri olarak, Denetimli Serbestlik kurumu bünyesinde Arabuluculuk Hizmeti sağlayan Çek Cumhuriyeti örnek gösterilebilir. Diğer bir örnek ise denetimli serbestlik görevlilerini, mağdur-fail arabuluculuğu ve/veya onarıcı adalet toplantılarını hem mahkeme öncesi hem de ceza sonrası bir müdahale şekli olarak uygulamak için eğiten ve bu anlamda önemli bir model teşkil eden Letonya Denetimli serbestlik kurumudur (Marder, 2020: 6-7). Belirtilen örneklerden yola çıkarak denetimli serbestlik sistemine belirtilen uygulamaların eklenmesi suretiyle onarıcı adaletin sağlanması noktasında denetimli serbestliğin daha işlevsel olabileceği belirtilebilir. Denetimli serbestlik hizmetleri, denetimli serbestlik memuru ve uzmanlarının gerekli donanımına sahip olmasını sağlayarak resmi ve gayri resmi kontrol arasında bir köprü olarak onarıcı adalet uygulamalarının yaygınlaşmasını sağlamada önemli bir rol oynayabilecektir.

Tüm bu tartışmaların yanında utandırma ve suçtan caydırma çalışmaları konusunda önemli bir faktörü göz ardı etmemek gerektiğini vurgulamak önem arz etmektedir. Bu da topluma bağlılığı olan ve saygınlığını kaybetmekten endişe duyan bireylerde utandırmanın ve onarıcı uygulamaların etkili olabileceği, suçlu yaşam tarzını benimsemiş ve bundan rahatsızlık duymayanlarda hiçbir faydasını olmayacağı gerçeğidir. Karp'ın (2008: 25) ifade ettiği gibi, "utandırmanın caydırıcı etkisi, toplumsal statü kaybı korkusuna dayandığı için toplumda itibarını gözetenler arasında daha etkili olacaktır. Korunmaya değer bir statüye sahip olmayanlar için utandırma etkisiz olacaktır".

4. Tartışma ve Sonuç

Ceza adalet sistemi tarafından yaptırımların uygulanması, toplumun suç davranışını kontrol etme pratiklerinin başında gelmektedir. Bununla birlikte mevcut ceza adalet sisteminin caydırıcı olma ve mükerrer suçluluğu önleme konusunda istenilen sonucu veremediğine yönelik görüşler oldukça yaygındır. Onarıcı adalet rejimi, kapatmaya ve mahkûm etmeye dayalı rehabilite etmekten uzak ve kriminojenik davranışları artırabilen ceza adalet sistemine karşı alternatif bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda onarıcı adalet programları çok önemli iki sosyal politika hedefi olan suç işlemeyi önlemenin ve toplum güvenliğini sağlamanın temel araçları olarak görülebilir.

Damgalanmayı, suçluluğu, aile ve toplumla yeniden bütünleşmeyi ele alan Braithwaite, onarıcı sosyal kontrol müdahaleleri ile tekrarlı suç davranışını önlemenin sağlanabileceğini savunmaktadır. Ne var ki uygulamada Braithwaite tarafından önerilen onarıcı pratikler çok az dikkate alınmaktadır. Teorik olarak onarıcı adalet yaklaşımı yaygın olarak benimsenmiş olsa da pratikte basit suçlarda dahi yeniden bütünleştirici utandırmaya yönelik uygulamalar her ülkenin adalet politikasında yer almamaktadır. Örneğin, ülkemiz açısından bakıldığında onarıcı adalet kapsamında sözü geçen uygulamalar arasında yalnızca mağdur-fail arabuluculuğu, ülkemizdeki yaygın kullanımıyla uzlaştırma çalışmaları yapılmakta ve savcılık ve mahkeme kararı ile verilen denetimli serbestlik tedbirleri uygulanmaktadır. Onarıcı adalet uzantılarından biri olarak kabul edilen denetimli serbestlik tedbiri ve uygulamalarının, suçlulara yönelik algıların ve bakış açısının cezalandırıcı adalete göre daha olumlu bir şekilde kategorize edilmesini sağlaması muhtemel görünmektedir. Fakat özellikle denetimli serbestlik kapsamında uygulanan toplum hizmeti yaptırımının hassasiyetle uygulanması olumlu işlev görmesini sağlamak için önem arz etmektedir. Temelde topluma verdiği zararın onarılmasını önceleyen toplum hizmeti cezası, suçlulara denetimli serbestlik yükümlüsü olduğunu ifşa eden yelek, kıyafet vb. giydirilmeden, deşifre edilmesine yol açabilecek damgalayıcı ve rencide edici dayatmalardan kaçınarak ilişki kurmayı ve yeniden bütünleşmeyi içerecek şekilde uygulanması ile onarıcı ilkeleri yansıtabilir. Aksi takdirde bu yaptırım, suçlu birey açısından onarıcı olmaktan ziyade damgalayıcı bir nitelik kazanacaktır. Bu nedenle uygulamada gösterilecek hassasiyet ve olumlayıcı tavırlar, bireylere topluma borcunu ödeme şansı vererek onların topluma faydalı ve üretken bireyler olarak yeniden kazandırılabilmesine ve toplumla bütünleşmelerine yardımcı olacaktır.

Denetimli serbestliğin suçtan caydırma ve suçluları ıslah etme noktasındaki etkililiği ve sistemin başarı düzeyi oldukça tartışmalı bir konudur. Bununla birlikte denetimli serbestlikle ilgili yapılan bazı araştırmalarda, denetimli serbestlik uygulamalarının etkisi ve katkısına ilişkin umut verici sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bu araştırmalarda, denetimli serbestlik kapsamında gerçekleştirilen çalışmaların, suç teşkil eden davranışların tekrarlanmasını azaltmada bir etkisi olduğu (Akyüz, 2019; Demez, vd. 2017; Eryalçın, 2020; Fidan, 2016; Paparozzi, Gendreau, 2005; Zortman, vd., 2016) ve/veya hükümlü bireylerin, topluma adaptasyon sağlanmasına yardımcı olmak için gerçekleştirilen psiko-sosyal destek, rehberlik ve iyileştirme çalışmalarının sosyal uyum sürecine katkı sağladığı iddia edilmiştir (Aydoğan, 2018; Duman, 2019; Yalçın, 2017). Denetimli serbestlik uygulamalarının sosyal uyum ve suçu azaltma noktasındaki etkililiği konusunda daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmakla birlikte damgalanmanın önlenmesi ve hükümlülerin topluma yeniden uyumlu bireyler olarak dahil edilmesi açısından etkili olmadaki nihai başarısının denetimli serbestliğin potansiyelinin başarılı bir şekilde kullanılmasına bağlı olduğu muhtemeldir. İlk defa suça karışan veya basit suçlar işleyen çocuk ve yetişkin bireylerin hapisane ortamında cezalarını çekmeleri yerine toplum içerisinde alternatif tedbirler ve yaptırımlar doğrultusunda hatalarını telafi etmeleri ve topluma verdiği zararı gidermeleri onarıcı adaletin hedeflerine uygun görünmektedir. Bu uygulamaların suç işleyene karşı olumsuz tutumları önleyebilme ve damgalanmayı azaltma konusunda önemli bir potansiyele sahip olduğu belirtilebilir. Çünkü denetimli serbestlik sosyal izolasyona neden olmadan sosyal ilişkilerin, aile bağlarının ve iş düzeninin korunmasına imkân tanıdığı için damgalanmanın önlenmesini sağlayan bir bariyer niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla damgalama teorisinin savunduğu suça yönelik müdahale biçimleri ile denetimli serbestlik uygulamaları oldukça paralellik arz etmektedir.

Bunun yanı sıra cezalandırıcı adalet uygulamalarına kıyasla suç tekrarını önleme ve azaltma noktasında da etkili olması mümkün görünmektedir. Zira hapisanelerin mükerrer suçluluk üzerindeki etkisi uzun süredir tartışılmakta ve "suç okulları" olduğu inancı yaygın bir destek görmektedir (bkz. Lilly vd., 1995). Gendreau ve arkadaşlarının (1999) yaptığı

1958'den itibaren yapılmış 50 araştırmayı kapsayan meta-analiz çalışmasının sonuçlarına göre, hapisli olanların tekrar suç işlemede hafif artışlara neden olduğu ve düşük riskli suçluların cezai deneyiminden daha olumsuz etkilenme eğilimi gösterdikleri bulunmuştur. Yapılan analizlerin hiçbirinde hapis cezalarının tekrar suç işlemeyi azalttığına dair herhangi bir kanıt ortaya koyulmamıştır. Türkiye'deki 32 cezaevini kapsayan bir araştırmada ise hükümlülerin yaklaşık yarısı hapsedilme suç işlemek için yeni teknikler öğrendikleri ifade ederek suç okulu tezini desteklemiştir (Bilgiç, 2012). Kızmaz'ın (2006) yaptığı araştırmada da cezaevlerinin suç davranışının daha çok rasyonelleştirilmesine ve meşrulaştırılmasına hizmet ettiği görülmüştür. Bu anlamda denetimli serbestlik, hapsedilene kıyasla suçtan uzaklaşmayı, olumlu beceriler geliştirmeyi ve yasalara uygun davranmayı teşvik etme noktasında daha başarılı ve etkili olmayı başarabilecek bir cezalandırma pratiğidir.

Sonuç olarak, suçun ardından zarar gören sosyal bağları onarmayı ve bireyin topluma uyumunu yeniden sağlamayı amaçladığı için onarıcı adaletin, cezalandırıcı adalet sisteminin eksikliklerini telafi etmek ve tamamlamak için uygun bir sistem olduğu söylenebilir. Onarıcı adaletin ilkeleri ve mekanizmaları, adaletin sağlanması açısından etkili ve pratik bir model olabileceğine işaret etmektedir. Bu bakımdan genel anlamda hem ülkemizde hem de birçok ülkede uygulama alanı olmayan utandırma ve özür dileme uygulamalarını içeren onarıcı adalet konferanslarına benzer şekilde etkili sosyal entegrasyon veya yeniden bütünleştirme programlarının yapılandırılması adalet sistemine olumlu katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle denetimli serbestlik hizmetleri kapsamında suça ve suçluluğa karşı etkili bir mücadele için gerçekleştirilen uygulamalara ek olarak onarıcı adalet konferansları yapılandırılabilir ve mevcut sisteme eklenebilir. Benzer şekilde karar vericiler, denetimli serbestlik uygulayıcıları ve diğer paydaşlar işbirliği yaparak denetimli serbestlik kapsamında onarıcı adalet uygulamalarının tüm potansiyelinden yararlanılmasını sağlayabilirler.

Damgalama yaklaşımı ve onarıcı adalet çerçevesinde denetimli serbestliği teorik bir zeminde tartışan bu çalışmanın mevcut literatüre mütevazı bir katkı yaptığı düşünülmektedir. Diğer taraftan onarıcı adalet uygulamalarının ve denetimli serbestliğin etkililiğine ve katkılarına yönelik daha ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Gelecekteki araştırmaların, hapis cezasına çarptırılmış olan kişilerle sadece denetimli serbestlik tedbiri alarak cezasını infaz eden bireylerin deneyimlerini, benlik algılarını ve suça yönelik yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak ele alarak sistemin etkililiğine dair somut kanıtlar ortaya koyması alandaki önemli bir eksikliği giderecektir. Cezalandırma pratiklerindeki yeni yaklaşımların ve yönelimlerin etkileri konusunda yapılacak saha araştırmaları sosyal bilimlerde yeni gelişmekte olan alan yazınına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akyüz, E. (2019). *Türkiye'de Suç Sosyolojisi Açısından Denetimli Serbestlik Uygulaması ve Sosyal Uyum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ashworth, A. (2001). Is Restorative Justice the Way Forward for Criminal Justice?, *Current Legal Problems*, 54(1), 347-376.
- Aydoğan, R. (2018). *Cezaevi Sonrası Denetimli Serbestlik Sürecindeki Hükümlülerin Suç, Damga ve Sosyal Dışlanma Bağlamında İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Braithwaite, J. (1998). Restorative Justice. M. Tonry (Ed), *The Handbook of Crime and Punishment* in (323-344), Oxford: Oxford University Press.
- Braithwaite, J. (2006). *Crime, Shame and Reintegration*, 16th Edition (First Published 1989), New York: Cambridge University Press.
- Becker, H. S. (2017). *Hariciler (Outsiders) - Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, 3. Baskı (Orijinal Baskı 1963), (Ş. Geniş, L. Ünsaldı Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bilgiç, Ş. (2012). *Hapsedilme, İyileştirme ve Yeniden Suç İşleme*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Council of Europe (2018). Commentary to Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Restorative Justice in Criminal Matters. 3 October.
- Demez, G., Kart, E., Timurturkan, M., Ertan, C. Cankurtaran, S. & Aktin, S. (2017). *Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme: Suç ve Dezavantajlılığın Sosyolojisi*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği (2013), Resmi Gazete (Sayı 28578), 5 Mart. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130305-7.htm>
- Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği (2021). Resmi Gazete (Sayı 31655), 10 Kasım. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211110-1.htm>
- Dolu, O. (2015). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.
- Duman, R. (2019). *Denetimli Serbestlik Sisteminde Eğitim ve İyileştirme Faaliyetlerinin Etkinliği: Giresun Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Fidan, N. D. (2016). *Denetimli Serbestlik Sisteminin Toplumsal Uyum Sürecine Etkisi: Bolu Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gendrea, P., Goggin, C. & Cullen, F. T. (1999). *The Effects of Prison Sentences on Recidivism*. Canada: Public Works and Government Services.
- Harris, N. (2006). Reintegrative Shaming, Shame, and Criminal Justice, *Journal of Social Issues*, 62, 327-346.
- Karp, D. R. (2008). Shame and Criminal Justice, *Center for Communitarian Policy Studies*, George Washington University.
- Kızmaz, Z. (2006). *Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular*, Ankara: Orion Yayınevi.
- Kim, H. J. & Gerber, J. (2012), The Effectiveness of Reintegrative Shaming and Restorative Justice Conferences: Focusing on Juvenile Offenders' Perceptions in Australian Reintegrative Shaming Experiments, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56(7), 1063-1079.
- Latimer, J., Dowden, C. & Muise, D. (2005). The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis, *The Prison Journal*, 85(2), 127-144.
- Lemert, E. M. (1951). *Social Pathology, A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*, New York: Mc Graw-Hill Book Company. INC.
- Lemert, E. M. (1967). *Human Deviance, Social Problems and Social Control*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Lilly, J. R., Cullen, F. T. & Ball, R. A. (1995). *Criminological Theory: Context and Consequences*, Thousand Oaks. CA: Sage Publications.
- Marder, L. D. (2020). *Building Restorative Probation Service*, HM Inspectorate of Probation, Academic Insights. June.
- Marshall, T. F. (1999). *Restorative Justice: An Overview*, London: Research Development and Statistics Directorate.
- McGarrell, E. F. (2001). *Restorative Justice Conferences As an Early Response to Young Offenders*, DC: U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, Washington: Juvenile Justice Bulletin.
- Murphy, K. & Harris, N. (2007). Shaming, Shame and Recidivism: A Test of Reintegrative Shaming Theory in the White-Collar Crime Context, *British Journal of Criminology*, 47, 900-917.
- Nugent, W. R., Williams, M. & Umbreit, M. S. (2004). Participation in Victim-Offender Mediation and the Prevalence of Subsequent Delinquent Behavior: A Meta-Analysis, *Research on Social Work Practice*, 14(6), 408-416.
- Nursal, N. & Ataç, S. (2006). *Denetimli Serbestlik ve Yardım Sistemi (Probation)*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Paparozzi, M. & Gendreau, P. (2005). An Intensive Supervision Program That Worked: Service Delivery, Professional Orientation, and Organizational Supportiveness, *The Prison Journal*, 85(4), 445-466.
- Rodriguez, N. (2007). Restorative Justice at Work: Examining the Impact of Restorative Justice Resolutions on Juvenile Recidivism, *Crime & Delinquency*, 53(3): 355-379.
- Rogers, R. & Miller, H. V. (2019). Restorative Justice, M. Deflem (Ed). *The Handbook of Social Control* in (167-180). John Wiley & Sons.
- Restorative Justice Council (RJC) (2015). *Restorative Justice in Community Rehabilitation Companies and the National Probation Service*, Information Pack March.
- Sherman, L. W., Strang, H. & Woods, D. J. (2000). Recidivism Patterns in the Canberra Reintegrative Shaming Experiments (RISE), Center for Restorative Justice, Research School of Social Sciences, Australian National University.
- Siegel, L. J. (2011). *Criminology: The Core*, Fourth Edition, USA: Wadsworth Cengage Learning.
- Tannenbaum, F. (1963). *Crime and The Community*, (First Published 1938), New York: Columbia University Press.
- Thomsen, E. (2020). *Restorative Justice: Implications of Categorization For Reintegration Into Society*, Bachelor Thesis, Degree of Bachelor of Arts in Psychology. University of Regina.
- Tyler, T. R., Sherman, L., Strang, H., Barnes, G. C. & Woods, D. (2007). Reintegrative Shaming, Procedural Justice, and Recidivism: The Engagement of Offenders' Psychological Mechanism in the Canberra RISE Drinking-and-Driving Experiment, *Law and Society Review*, 41, 553-585.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2006). *Handbook on Restorative Justice Programmes, Criminal Justice Handbook Series*, New York: United Nations.
- URL-1: Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı. <https://cte-ds.adalet.gov.tr/kamu-yararına-calisma>. Erişim Tarihi: 20.06.2022.
- URL-2: Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı. https://cte-ds.adalet.gov.tr/denge_46708. Erişim Tarihi: 25.01.2023.

- Yalçın, H. (2017). *Denetimli Serbestlikten Yararlanan Kişilerin Toplumsal Uyum Süreçleri (Isparta Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, H. A. (2011). *Ceza Adalet Sisteminde Denetimli Serbestlik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zortman, J. S., Powers, T., Hiestera, M., Klunka, F. R. & Antonio, M. E. (2016). Evaluating Reentry Programming in Pennsylvania's Board of Probation & Parole: An Assessment of Offenders' Perceptions and Recidivism Outcomes. *Journal of Offender Rehabilitation*, 55(6), 419–442.
- Woolford, A. & Nelund, A. (2020). *The Politics of Restorative Justice: A Critical Introduction*, Second Edition, United States of America: Lynne Rienner Publishers.